

MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİL VƏ TƏRBİYƏ

UOT 372.2.

Rüxsarə Eldar qızı Tağıyeva

Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun böyük elmi işçi

UŞAQLARIN İDRAK FƏALLIĞININ İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİNDƏ TƏRBİYƏÇİ-MÜƏLLİMLƏRİN PEDAQOJİ HAZIRLIĞININ ROLU

Рухсара Эльдар гызы Тагиева

Старший научный сотрудник института образования Азербайджанской Республики

РОЛЬ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЕЙ В УВЕЛИЧЕНИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЕТСКОЙ КОГНИТИИ

Rukhsara Eldar Tagiyeva

Institute of Education of the Republic of Azerbaijan,

Senior Researcher

THE ROLE OF PEDAGOGICAL PREPARATION OF TRAINING-TEACHERS IN INCREASE OF CHILDREN'S COGNITIVE ACTIVITIES

Xülasə: Məqalə Azərbaycanda müəllimlərin hazırlanmasında müasir, keyfiyyətli müəllim hazırlığının modernləşdirilməsi və onun tətbiqi məsələlərini əhatə edir.

Açar sözlər: *psixoloji-pedaqoji ədəbiyyat, fəallıq, idrak, idrak fəallığı, uşaqların idrak fəallığı, idrak fəallığının inkişaf etdirilməsi*

Резюме: Одна из основных тенденций в образовании в Азербайджане связана с подготовкой учителей. Обучение учителей для удовлетворения современных требований включает в себя такие темы, как подготовка и модернизация преподавательского состава с лучшим качеством и творческими способностями в Азербайджанской Республике. Одним из наиболее важных факторов рабочего процесса является новый учебный план, который призван использовать навыки активного обучения учителей.

Ключевые слова: *психоло-педагогическая литература, активность, познание, познавательная активность, развитие познавательной активности*

Summary: One of the main education trends in Azerbaijan is related to teacher training. Activities related to the training of teachers covers such issues as the training of teachers in the Republic of Azerbaijan meets modern psychological requirements and preparation of qualified and creative teachers and the modernization of training. One of the most important factors in the work process is the new curriculum, which is intended to use teachers' active learning skills.

Keywords: *psycho-pedagogical literature, activity, cognition, cognitive activity, cognitive activity of childrens, development of cognitive activity*

Azərbaycan təhsilində əsas istiqamətlərdən biri də müəllim hazırlığı ilə əlaqədardır. Müəllim hazırlığı ilə əlaqədar aparılan işlər Azərbaycan Respublikasında müəllim hazırlığının müasir psixoloji tələblərə cavab verməsi, daha keyfiyyətli və yaradıcı işləmək qabiliyyətinə malik müəllim kadrlarının hazırlanması və bu

hazırlığın müasirləşdirilməsi kimi məsələləri əhatə edir. Yeni kurikulumlarda iş prosesində ən zəruri amillərdən biri kimi tərbiyəçi-müəllimlərin fəal təlim metodlarından istifadə bacarıqlarına yiyələnməsi nəzərdə tutulur.

Müasir dövr müasir təhsil bizdən yalnız bilikli deyil, bacarıqlı şəxslər yetişdirməyi tələb

edir. Hafizəyə əsaslanan təlimin təfəkkürə təxəyyülə əsaslanan təlimlə əvəz olunması əsas amilə çevrilmişdir.

Məktəbhazırlıq müəssisələrində uşaqlarla işləyən tərbiyəçi-müəllimlərin hazırlanması prosesi özündə bir sıra zəruri elementləri ehtiva edir. Bunların sırasında aşağıdakılar da vardır:

1. İdrak fəallığı anlayışının mahiyyətinin bütün aspektlər üzrə pedaqoji profilli təhsilalan tərəfindən mükəmməl şəkildə mənimsənilməsi. Bu elementin vacibliyi ondadır ki, hər hansı gerçəyin dərk olunma səviyyəsi ilə onunla münasibət (rəftar, ünsiyyət və s.) arasında dialektik əlaqə mövcuddur. Sözügedən dialektik bağlılıq təhsilin həyata keçirilməsində mühüm komponent olan "tərbiyəçi-müəllim-uşaq" münasibətlərinə də aiddir;

2. Uşaqların bilik, bacarıq səviyyələrinin dəstəklənməsi və inkişaf etdirilməsi məsələsinin çağdaş zamanəmizin ən aktual problemlərindən - XXI əsrin çağırılarında olduğunu təhsilalanın dərk etməsinə istiqamətlənən iş. Bu element təhsilverənin fəaliyyətində uşaqlarla bağlı işin diqqət mərkəzində saxlanmasını şərtləndirir;

3. Uşaqlarla aparılan iş üzrə dünyanın qabaqcıl təhsil sistemlərində formalaşmış təcrübənin mənimsənilməsi. Bu element müxtəlif proqram, model və layihələrin öyrənilməsi yolu ilə reallaşdırıla bilər. Proqram, model, layihələrin öyrənilməsi işinin məxsusi vasitə, üsul və formaları vardır;

4. Qruplarda əhatə olunan bütün uşaqların imkanlarının reallaşmasına təminat verən kurikulumların təhsilin həyata keçirilməsi prosesində yaradıcılıqla tətbiq olunması metodikası ilə təhsilalanların hərtərəfli şəkildə tanış edilməsi. Burada fəal (interaktiv) təlim modelinin yarada biləcəyi üstünlükləri təhsilalanların anlaması vacibdir;

5. Təhsilalanların nəzəri (ümumi və xüsusi) hazırlığının yüksəldilməsi ilə vəhdət halında pedaqoji məharətlərinin cilalanması yönündə aparılan iş. Bu ona görə vacib elementdir ki, təhsil prosesində həyata keçirilən vəzifələr vahidin tərəfləri kimi çıxış edir. Bunlardan hər hansı birinə laqeydlilik yolverilməzdir. Sözügedən uzlaşmanı isə real pedaqoji prosesdə yalnız ustad səviyyəsində dayana bilən tərbiyəçi-müəllimlər həyata keçirə bilərlər.

Pedagoji-psixoloji ədəbiyyatın araşdırılmasından görünür ki, "fəallıq" və "fəaliyyət" anlayışları bir-biri ilə qırılmaz tellərlə əlaqədardır. Fəallıq latınca *activus* sözündən alınmışdır, fəal, işgüzar, işcil, çalışqan fəaliyyətli mənalarını verir.

Professorlar Ə.S. Bayramov və Ə.Ə. Əlizadənin fikrincə, "Fəaliyyət dedikdə, insanın fəallığının özünəməxsus forması nəzərdə tutulur. Fəaliyyət sözü elə fəal sözündən əmələ gəlmişdir... Fəaliyyət genetik cəhətdən əvvəlcə praktik fəaliyyət kimi formalaşmışdır, onun əsasında isə tədricən nəzəri fəaliyyət təşəkkül etmişdir" (2, 37-38).

İdrak fəallığı nədir?

İdrak fəallığı uşağın bilik, təcrübə öyrənməsi və müxtəlif bacarıqları qazanmağa hazır olmasıdır.

Uşağın idrak fəallığının mahiyyəti barədə proqramda ehtiva olunan tələbləri işimizdə həyata keçirməklə uşaqların idrak fəallığına nail ola bilərik.

İdrakın uşağın inkişafına səbəb olan fəaliyyət ünsürlərini aşağıdakı kimi təxmin etmək olar:

- * öyrənməyə həvəs və marağın formalaşması;
- * sadə danışq dilinə və rəbitəli nitqə yiyələnmək;
- * ətrafdakıqlarla ünsiyyət qurmaq;
- * öz fikirlərini təqdim etmək;
- * əşyaların adlarını, əlamətlərini, necə hərəkət etməsini düzgün ifadə etmək;
- * məntiqi mühakimə yürütmək;
- * düzgün, sadə ümumiləşdirmələr aparmaq;
- * əqli nəticəyə gəlmək qabiliyyətini nümayiş etdirmək;

Uşaqların idrak fəaliyyəti ilə əlaqədar təlim nəticələri proqramda qoyulan tələblərə cavab verən səviyyədə tərbiyəçi-müəllim tərəfindən həllini tapmalıdır:

- * nitqi dinləyib anlayır, rəbitəli danışq və nitq etiketlərindən istifadə edir;
- * sadə riyazi-məntiqi əməliyyatları yerinə yetirir;
- * əşya və hadisələr haqqında ilkin təsəvvürlərə malik olur və anlayışları izah edir;
- * səbəb-nəticə əlaqələrini müəyyən edir və fərziyyələr irəli sürür;
- * sadə təqdimatlar edir;

Qeyd olunan təlim nəticələrinə yalnız uşaqların idrak fəallığının tərbiyəçi-müəllimlər tərəfindən təmin olunması ilə nail olmaq mümkündür.

Müşahidələr göstərir ki, anlayışların mahiyyəti tərbiyəçi-müəllim üçün aydın olmayan uşaqları idrak fəaliyyətinə düzgün yönəltməkdə müəyyən çətinliklər yaranır.

Uşaqlarda idrak fəallığı təlim məşğələlərində bir prinsip kimi həmişə tərbiyəçi-müəllim tərəfindən həyata keçirilməlidir. Bu fəallıq uşaqlarda təbii öyrənmə fəaliyyəti doğurmaldır. Məşğələ zamanı pedaqoji vasitələri də tərbiyəçi-müəllim müəyyənləşdirir. O, nəinki vasitələrin kompleksindən xəbərdar olmalı, eyni zamanda, məşğələnin səmərəliliyini təmin etmək üçün bu vasitələri harada, niyə, nə vaxt və hansı şəraitə, ən başlıcası isə kimlərə tətbiq edəcəyini bilməlidir.

Bütün bunları bilmək üçün tərbiyəçi-müəllim inkişaf etməlidir. Tərbiyəçi-müəllim inkişafı öz daxilindəki qüvvə və bacarığından asılıdır. Bu isə dəyişmək imkanları və bu prosese göstərilən təsirlərdən tərbiyəçi-müəllimin məlumatlı olması üzərində mərkəzləşdirilir. Bütün bunlar keçmiş fəaliyyət üzərində qurulur, çünki əvvəlki təcrübələrin inkişafetdirici olub-olmalarını bilmək indi və gələcəkdə inkişaf etmək üçün imkanları təhlil etməyə kömək edir. Bu eyni zamanda sənin hazırda necə tərbiyəçi-müəllim olmağın və başqalarının sənə tərbiyəçi-müəllimliyin haqqında fikirlərindən xəbərdar olmağına kömək olur. Tərbiyəçi-müəllimin inkişafı əks-təsir prosesidir, çünki köhnə öyrətmə vərdişlərini sənə əvvəllər necə tərbiyəçi-müəllim olduğunu, uşaqları necə öyrətdiyini yalnız sorğu yolu ilə aşkar edə bilərsiniz. Beləliklə, tər-

biyəçi-müəllim öz işini hədsiz dərəcədə sevməli, öz üzərində arasıqəsilmədən işləməli, uşaqlara qayğı göstərməli, onları hər zaman biliyə və elmə təhrik etməlidir. Uşaqlarda idrakla əlaqədar tərbiyəçi-müəllimlər elmi cəhətdən təhlil etməyi bacarmalıdır. Bunun üçün tərbiyəçi-müəllim ilk növbədə, öz intellektual inkişafı və təhsilinin qayğısına qalmalıdır.

Problemin aktuallığı. Müəllim kadrlarının hazırlanmasına qoyulan pedaqoji-psixoloji tələblər, dövlətin müəllim hazırlığı sahəsində apardığı siyasət, eləcə də uşaqların idrak fəallığının artırılmasının və dərk etmə prosesinin uşaq şəxsiyyətinin düzgün formalaşmasında ana xətt təşkil etməsi tədqiq olunan mövzunun aktuallığını şərtləndirir. Bu baxımdan uşaqların idrak fəallığının artırılmasında tərbiyəçi-müəllimlərin pedaqoji hazırlığının araşdırılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Problemin nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Uşaqların idrak fəallığının artırılması elə bir məsələdir ki, hazırda elmin bir çox sahəsi bu problemin tədqiqi ilə məşğul olmaqdadır. Metodoloji əsasını fəlsəfədən götürən idrak, öz daxili mahiyyət etibarilə əksər humanitar elmlərin predmetini təşkil edir. Uşaq idrakının fəallığı və bu fəallığa təsir edən amillərin araşdırılması xüsusi nəzəri əhəmiyyətə malikdir. Problemin nəzəri əhəmiyyəti ilə yanaşı praktik cəhətdən də tərbiyəçi-müəllimlər üçün özünəməxsusluğu vardır. Belə ki, praktik olaraq tərbiyəçi-müəllimlərin pedaqoji hazırlığı, onların özünütəhsili və əlavə təhsili imkan verir ki, onlar uşaq idrakının xüsusiyyətlərini mənimsəsinlər və öz fəaliyyətlərini ona uyğun qursunlar. Yuxarıda qeyd olunanlar hazırda tədqiq olunan bu problemin (uşaqların idrak fəallığının artırılmasında tərbiyəçi-müəllimlərin pedaqoji hazırlığının rolu) nəzəri və praktik cəhətdən əhəmiyyətinin böyük olduğunu vurğulayır.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsilin proqramı (kurikulumu) (3-6 yaş).
2. Bayramov Ə.S. və Əlizadə Ə.Ə. Psixologiya: Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı, 2015.
3. Rzayeva S. Uşaqlarda idrak fəallığı. "Təhsil problemləri" qəz., 2015, 16 fevral
4. Mehdişadə M.M. Ümumtəhsil məktəblərində təlim-tərbiyə prosesinin təkmilləşdirilməsi yolları. Bakı: Maarif nəşriyyatı, 1982.
5. Əzizov R.Z., Babayev X.A. İxtisasartırma təhsilində yeni mexanizmlərin tətbiqi, forma və üsulları. Bakı: Müəllim, 2007.

E-mail: ruxsare_mirzazade@yahoo.com

Rəyçilər: prof. İ.H. Cəbrayilov, dos. L.K. Cəfərova

Redaksiyaya daxil olub: 13.03.2018